

ACC. N:R M. 13947: 1-12.

Landskap: Småland Upptecknare: Oscar Karlsson, Ålgubult
Härad: Uppvidinge, L. Möre Berättare: " "
Socken: Ålgubult, Madesjö Berättarens yrke: fönsterglasblåsare
Uppteckningsår: 1956 Född år 1879 i Madesjö

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Helg och högtid vid glasbruket i äldre tid.
(gäller huvudsakl. Ålgubults ^{s. 1-12} sn.)

LUF 77

(se B. 19723
mg. m. VI: 5: 2 a-c.)

Skriv endast på denna sida

Bif. uppteckningen!

M.13947.

FOLKLIVSARKIVET

L U F. 77

LUND.

FRÅGOR ANGÅENDE HELG OCH HÖGTID VID GLASBRUKEN I ÄLDRE TID.

- 1) När slutade arbetet på lördagen? Gjordes särskilt fint inomhus och utomhus till söndagen? På vad sätt? Vad användes lördagskvällen till?
- 2) Var söndagen arbetsfri eller förekom söndagsarbete vid glasbruken? Mellan vilka tider på dagen? Vad för arbeten var det i så fall fråga om? Förekom sådant söndagsarbete året om eller endast vid vissa tillfällen? Hur långt tillbaka förekom dylikt söndagsarbete?
- 3) Hur tidigt steg man upp på söndagarna? När steg man upp på vardagarna?
- 4) Var måltidstiderna andra än på vardagarna? När intogs de olika måltiderna? På vad sätt skilde sig maten på söndagen från den på vardagen? Dukades det särskilt fint?
- 5) Hur gick män, kvinnor, barn klädda på sön- och helgdagar? Hade alla söndagskläder?
- 6) Gick man i kyrkan? Ansågs det att man borde gå i kyrkan? Vad ansåg man om sådana personer som sällan eller aldrig gick i kyrkan? Hur var man klädd vid kyrkbesök? Hur ofta gick man i regel? Hur ofta till nattvarden? Vilken dag eller vilka dagar på året gick man till nattvarden? Hade man särskild klädsel, när man gick till nattvarden?
- 7) Hur tog man sig till kyrkan? Till fots? Med skjuts? Med båt? Beskriv utförligt ett kyrkbesök i äldre dagar och ange vilken kyrka det gäller! Fick man sitta var man ville? Var det trångt i kyrkorna?
- 8) Samlades man eljest på söndagarna? Var? Förekom möten och sammankomster? Var någonstans och av vad för slag? Vid vilken tid på dagen?
- 9) Hur tillbragtes söndagen i hemmet? Vilka sysslor förekom? Vilka förströelser? Lästes ur någon postilla e.d.? Förekom husandakt? Även på vardagar? Vad för läsning fanns i hemmet? Vilka böcker? Vilka tidningar?
- 10) Förekom några nöjen? Företogs utflykter? Vart? Hur ofta? Hur tillgick därvid?
- 11) Var det någon skillnad på gifta och ogifta arbetares söndagsfirande? På ungdomens och de äldres?
- 12) Förändringar i moraliskt och religiöst hänseende: Ansågs det vara synd att dansa? Spela kort? Använda sprit? Vad ansåg man om nykterhetsrörelsen? Vad ansåg man om de frikyrkliga? Förhållandet arbetare - arbetsgivare? Förekom strejker? Vad ansåg man om strejker? Förekom framställningar från arbetarna om högre löner, kortare arbetstid o.d.? Hur möttes dessa framställningar från arbetsgivarnas sida?
- 13) Fotografier i anslutning till frågorna 5,6,8,10.

April 1951.

1. Då man skall skriva om glasbruk måste man skilja på s. k. Hushålls- och fästerglasbruk. Då jag varit fästerglasblåsare börjar jag med detta, numera församma yrke.

Alltid före 1920 börjades fästerglasblåsningen på obestämda tid. Lygnet runt, alltså både dag och natt. Söndagar och nätter varo icke arbetsfria alltså. Först mästaren som hans medhjälpare, anläggaren "vaktis" d. v. s. tillkades av den s. k. vaktaren, när det var tid att begynna arbetet med blåsningen av fästerglas. Sådan "väkning" benämndes "vackebud" och ropades mycket starkt sedan "vaktaren" bankat hårt på dörren eller fästret. Söndagen var alltså icke fri under ätte tid. Det var först efter omkring åren 1920-1930 som varannandagsarbete blev nederlaget vid fästerglasbruken som smältade sitt glas i s. k. "deglar". De bruk: Långö, Glava, Nol, som smältade sitt glas uti s. k. "Vanna" = stor basäng, hade skiftsarbete; vanligtvis s. k. brukstid med ledighet från arbetet 16 timmar och arbetstid 8 tim. Från dessa 8 timmar tog ick de stunder, s. k. raster, vilka vid stark värme på dagtidarbete, måste iakttagas.

Vid degelbruket arbetades under äldre tid, och fram till omkring år 1920, på sådant sätt att arbetet började när som hallet på dygnet då glaset i deglarna blivit färdigställt. Då väcktes alltid anläggarna av gaseldaren, var efter anläggarna väckte var sin mästare. Sedan, genom kolektivavtal omkring år 1909, varannandags arbete infördes även vid degelglasbruket, försammar maktarbetet men söndagsarbetet varannan söndag fortsatte ända fram till den tid, omkring år 1932, då maskinglas-tillverkning började bedrivas vid Svart Orölsunds som Emmaboda glasverk. För söndagen arbetsfri var de flesta "la sej igen" d. v. s., vila ut på söndagsmorgonen. Förhållendet för glasarbetarna var bättre än bland annat arbetsfolk och detta förhållande beaktade säkerligen därtill att glasarbetare i allmänhet hade avsevärd större förfärd än övriga slag av arbetare, den tid det rör sig om. Fråga 4 är besvarad, beträffande fönsterglasbruket, av det förut anförda. 5. Det förhåll sig så vid fönsterglasbruket, att ända fram till omkring år 1920 var det ingen skillnad på vardag och söndag beträffande arbetets utförande.

Man var ju, som framgår av föreg., hänvisad till arbete när
man hållit på dygnet och det var knappast tid över till kyr-
kobesök för de flesta! Inskrift mästaras som skulle skära till glas
till standardmätt i olika dimensioner. För egen del gick min
hustru och jag ofta till kyrkan, liksom en och annan av övriga
kamrater. 6. Man måste konstatera att kyrkobesökarnas antal
från glasbruket överallt var ringa, detta såväl fästerglasbläsa-
re som hushålls- d.v. Till stor del berodde detta förhållande på
att det för fästerglasbläsarna det var fullt arbetsdag var annan
söndag, och för många, som inte voro så driftiga med att skära
sänder sina "valur" till olika dimensioner, måste söndagen lagas
i anseende för arbete med detta. Nästan alla fästerglasbläsare
bar samma kläddes (främst vid själva bläsningen då vi bar hänskilda
blåstätt, jämte limsförkläde för bortförande av den ymniga smulnan)
såväl söndar- som vardagar. Naturligtvis var Sölsund, jag tror
man utan överdrift kan säga, vid alla glasbruk. För övrigt
allmänare förekom i orten 1902-1910, gick man oftast till
fots. Någon eller några med släskjuts. Den och det här är

berättat om galler Ålgulls s.m. i Nyquidinge härad, Årnsbergs
län. Denna kyrkan lär vara den största i landet, röder om Dalälven.
Den är 4 mil sydost-nordväst och c:a 1 mil öst-väst. Numera kan man
räkna söndagar, se ett 20-till 30-tal bilar och mycket cyklar parkerade
utanför kyrkan. Kyrkan rymmer c:a 8, i hundrade personer. Klädseln
vid kyrkogång var vanlig s. b. Sölgdags dräkt och det var endast
vid s. b. "händagen" och maktvands gångsöndagar som dräkter
var svart eller mörk. All kvinna var iklädd f. ex. röd dals-
duk en söndag eller en långfredag ansågs som i högsta grad
"ögnadaktigt". Det ansågs allmänt att folk borde gå till maktvand
minst 2 ggr pr år. Klädseln borde för man vara bågorn eller
frack och för kvinna svart dräkt och svart silkecholett
som tunnaltanad. I äldre tid var det vanligt att anföringen
äga hälsbjuts eller gå till folk. Det förnämnda sättet från
olagliga byar, vilka byar alltid hade gemensamt ställe
för hälsor. Vid vissa kyrkor: Ålgull, Maderjö, Kottelbäck, m. fl.
Var dessa kvar, eller har gått till andra senare tid.

Vid kyrkobesök i äldre tid, åtminstone för ett 20-tal år sedan,

märkte man vela om sin lags stolsnummer i kyrkan. I Ålshells kyrka, f. ex. finnes 34 stolar på varje sida om "hara gängen". Man fick bara "holen" i år åt gången och nyårs dagen varje år var det "stolabyte". Då fick man flytta en stol framåt, alla utom mest främsta bänken, vilkens "besättning" måste flytta ned till den längst bort vid tornvingängen befintliga bänken; och så framåt en bänk i ränder och ett hopp tillbaka varje år. Den allra främsta bänken var "korsbänk". Sådant bänk omby- te skedde varje nyår. Doch lär sådana flyttning för i tiden skett på d. s. t. kyrkoäres första dag som inföll första söndagen i advent. Det senaste har jag icke sett eller berättat själa, men hört det berättas av gamla trovärdiga män och kvinnor. I denna kyrka, med över 2,500 personer förs i tiden, och bräget kyrkoberök, var varje by nog om sina platser. Numera är det endast ett fåtal söndagar som kyrkan är fullbakt. 8:-- I början på innerarande århundrade hade goodtemplarorden och andra rykterhetsällskap - och d. s. föreningar i fackliga angelägenheter sina glans dagar. Då samlades man

ofta i enskilda hem, i brist på andra lokaler, för att
dröfva Lideus Spörsmål. I skrivaren av dessa har varit med
om hållande av godtemplar-möten, ävensom fack-
föreningsg: d:o uti enskilda hem eller ute i skog och
mark, då årstid och väderlek det tillät. Att tillhöra
en nämnd förening den tiden, särskilt facklig sådan,
det var liktydigt med "vargi veum".

9. det I skrivarens barndom på 1880-talet var de i många
hem läsning högt av farsfadern i andaktsböcker, sådana
som: "Sants Sanna Kristendom" Luthers Huspastill, "Skrivers-
verk" m. fl. Den första icke religiösa-befarade bok jag läste uti-
förutom spelböcker - var "Robinson-Crusé", vilken jag hade
fått läm från min 8 år äldre broder, som var fönsterglasblä-
sare. Den första inmanlås mings-skolbok som begagnades uti
den sonårskala jag såväl började som slutade min skolgång^{ut}
började med följande: "I äldsta tiden var vårt fusterland Treize
uppfyllt av skogar och till största delen obeboel. s. h. c.

I öfrigt varo läroböckerna: Luthers lilla katekes; N. H. H. H.

Maj:1 gillad den 11 oktober 1878; "Biblik Historia, Sammandrag-
gen och bearbetad mest efter Hübner samt med frågor, utgif-
ven af J. A. Åkerblom, Präst och kyrkoherde i Falkerna. Säljes
för 25 öre Riksmynd. Stockholm på P. A. Norstedts & Söners för-
lag 1870. Boken innehåller intet mera än några utdrag
ur bibeln. Med den verkstänliga uppmärksamhet som var det att som
8-årig gå ut i förväras livet "vid glasrums flammade glöd"
för att förskaffa sitt livs-nytteläge. Tidning hade icke många
10:de och var det många i byn bland 8 bönder och ett 20-tal
borgare & backstugosittare som hade tidning så var det:

"Hftanbladets-Halvveckor-Uppslaga".

10:de Andra nöjen än barnlekar förekom ej i byn jag skri-
ver om. Lekarna voro samma som i Bonärskolan:

"Skära harri" "Näven väskar över iren" "datten" m. fl. dylika.

11: Väst var det stillnad. De äldre var hemma och ridade efter-
middagarna efter hemkomsten från kyrkan. Den hvar- och
helmen ungdomen var samlade till lek och dans ute
vid vägräns och bäck, ibland, i särskildt med regnväder,

på sädess-trösk-logar, till långt in på mättarna.

12. Färdel dans som kortspel ansågs av de äldre vara stor synd.

Vilket av dessa två synder som var störst eller minst härdes knappast något om. Religions lärans uttryckliga förklaring att: "den minsta synd förfjörar Helreket" ligger av de gammalreligiösa för fastslå, och därmed punkt. Då det gällde att jämföra andra s. k. synder med spritförbrukning, resp. minskning, gick meningarna åt olika håll, beroende på om bedömarens var förbrukare, eller icke förbrukare, av sprit. De s. k. högkyrkliga voro övertygade om att de frikyrkliga voro inne på fel väg då det gällde förböring.

Att spela kort, med eller utan insatt av pengar, ansågs av de gamla människor som en stor synd, detta utdelas särskilt om spelet förekom på sönd- eller helgdagar.

Fantasier om, att djävlar stod bakom ^(spelande) och "grimade" (i betydelsen av skrattade) var allmänt förekommande bland den äldre befolkningen. När de gamla skulle bedöma, eller uttala sig om dans, stiltade de flesta på dans

efter dragspel och övrig musik, och på s.k. "ring lekar".
Det förutnämnda var stor synd, det senare mindre synd.

Allmänt kan man med rättfärdighet och visshet bedömma
deras inställning så: Ring- o. andra s.k. lekar tolererades; Dans
efter musik icke alls. Att näst som alla brukade sprit är
välskänt. Undertryckad har erfart sådana följder av sprit-
missbruk av föräldrar (farfar) att jag måhända är jävig då
jag ^{nära} detta ämne.

Låt mig i enkelhet berätta därpå. Starkt och basta bär det
som icke bör arkiveras.

Farfar och hans fader före honom voro självrägnande bönder
i en stor by i Madesjö socken. Brännvinsbrännings panna
puttrade och osade ständigt (enl. min fars berättelse) i far-
fars hem. Han hade emottagit gården skuldfri av sin
fader, men främst genom smäddlig Brännvins bränning
och d:o förfäring mäst på från gård och grund år
1846, lemnande hustrun och son i den djupa fattigdom

och försam från arken. Då min farmor avled visar so-
uppteckningen efter henne s. s. summarium, för (förlåt riksdalrar)
10:50. För talade ogärna om saken, men den gång skiva-
ren av dessa minnen vid 8-års-åldern fick börja mitt
länga livs arbete, med en avlöning av 5 öre pr timme för
skiffarbete såväl natt som dag, då talade för om varför
så måste ske. Hans egen förljant, som timmerman, var
75 öre för 12 timmars arbetsdag, den tiden.

Nyckterhetsrörelsen rörde starkt motstånd bland landbruksbefol-
ningen, då densamma vid innervarande århundrets början kom till
dessa bygder varom här berättas. Sprit-missbruket var stort och dycke-
reden djupt inrotad bland allmänheten. Det fanns bondgårdar i denna
Råghult s.m. vilka hade vissa "reservat" för säkertällande av sprit-
behovet. Min nu avlidne äldre bröder köpte in 1912 en bondgård i Rå-
ghult socken, vars namn är Kroksorp. Då försäljaren, försäljaren, visat
köparen alla ägorna till gården så sade han: "Och så har vi Lassa-
horra som har hållit Kroksorp med brännvin i min barnhet och
före mig". Nämnade s. k. "utäga" (isådana, från släktenmanen avskilda

funnas på de flesta gårdar) var hemmen med mycket vackra asp-
skog, vilket slag av trä var efterfrågad på Nybro tändstiftsfabrik.
Bonden köpte ett enkelt eller parlass asp, och körde därmed den väl
3 gamla mil långa vägen till Nybro (då köping) tändstiftsfabrik och
som "hemmluss" köptes i de flesta fast brännvin. Fram och åter
var vägssträckan c:a 50 k.m. Utan överdrift kan man säga att
nytkerhetsrörelsen väckte stark motstånd från lantbrukets befolkningens
sida, och var "illa hörd" av isynnerhet bönderna.

Man var i allmänhet mycket högtyglig och de s.k. "frälsnings"
var illa sålda. "Frälsnings" d.v.s. de "rävaktiga" var icke
väl sålda, vilket framgår av "öppnaren" på den slags folk.

Strejker hade icke förekommit av ^{hitt} organisationer ambulans
arbetare, i den här omkringen. Nybro socken, före d.s. k. stor-
strejken 1909. Av lantbrukets befolkningens stora flertal ansågs så
väl fackföreningarna som strejker, mycket samhällsfientliga,
ja s.o.m. mycket syndfulla. Detta förhållande borde ha sin
grund i religiösa föreställningar, bl. a.: "Den som sätter sig
upp emot överheten, han sätter sig emot Guds skickelse" etc.

Arbetsgivaren ansågs för allmänhet sämre, eller jämnställd med "äretel."

Från de fört i denna s.m. organiserade - till fackföreningar anslutna arbetare, kunde knappast begäras kortare arbets-tid, emedan allt glasarbete utfördes på ackord; d. v. s. för ett runt pris pr låda = 10 kronor; och hantvarkefarna, vilka till den största delen också var borgare på godsens, icke voro eller blevo anslutna till någon organisation. Det var år 1903 som den första fönsterglas-fackföreningen bildades, och detta sked-de år 1903 på Skrivarens initiativ och vid de 6 fönsterglas bruk som denna tid funnas i Småland, nämligen: Borghem i Alghults s.m. Högård och Kronafors i Alghults s.m. Fullskruv och Önefors i Hölle-berga s.m. samt Gaddorfs i Madesjö s.m. Högårds arbetare voro de första som tillhörde förening inom fönsterglas arbetarkåren. Några lönestriker förekom icke före d. s. k. Storstrejken år 1909.